

Seleucia

Sayı VI -2016

Olba Kazısı Serisi

Seleucia VI

Olba Kazısı Serisi

Olba Kazısı Serisi
Seleucia VI

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, 7. sayfada belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayımına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Murat Özyıldırım
Tuna Akçay

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Salim Aydın
Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbay
Prof. Dr. Aygül Süel
Prof. Dr. Harun Taşkiran
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Doç. Dr. Sedef Çokay-Kepece
Doç. Dr. Sema Sandalcı
Doç. Dr. Hacer Sibel Ünal
Doç. Dr. Mehmet Fatih Yavuz
Yrd. Doç. Dr. Figen Çevirici-Coşkun
Yrd. Doç. Dr. Merih Ereke
Yrd. Doç. Dr. Deniz Kaplan
Yrd. Doç. Dr. Fikret Özbay
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Murat Özgen
Yrd. Doç. Dr. Muammer Ulutürk
Öğr. Gör. Dr. Tuna Akçay
Dr. Vujadin Ivanisevic

Seleucia
Olba Kazısı Serisi VI
Sayı: 6

ISSN: 2148-4120

Kapak Tasarım

Tuna Akçay

Yazışma Adresi

Okt. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, 33343,
Mersin - Türkiye
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
E – posta: muratozyildirim@mersin.edu.tr

Adres

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 12/A
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02
www.homerbooks.com
e-mail: homer@homerbooks.com

Baskı

Altan Basım San ve Tic. Ltd. Şti.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Sitesi No: 222
Bağcılar/İstanbul
Sertifika No: 11968

Dağıtım

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 12/A
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02

Seleucia | Sayı 6 | Mayıs 2016

The Question of Romanization – To Be or not To Be (Roman): An Introductory Study

Romalılaşma Sorunu - (Roma) Olmak ya da Olmamak: Bir Ön Değerlendirme

Fikret K. Yegül

11

Olba'da Kremasyon

Cremation Burials in Olba

Tuna Akçay

21

Yelten Asklepiosu

Asclepius of Yelten

Ünal Demirer - Ahmet Yaraş

45

Olba 2015 Kazılarında Yeni Bir Buluntu:

Roma Mozaïği

A New Discovery from Olba Excavations: The Roman Mosaic

Emel Erten

61

Edirne Müzesi'nden Figürlü Madalyona

Sahip Cam Kulp

Glass Handle with Figured Medallion from

Edirne Museum

Emre Taştemür

93

Olba: Tapınak Devletinden Şehir

Devletine

Olba; From Priest State to City State

Mustafa H. Sayar

107

Olba'da Yahudi Varlığının Kanıtı: Menorah

Kabartmalı Sunak

Evidence of Jewish Presence in Olba: Altar with

Carved Menorah

Murat Özyıldırım

119

Olba Kazısında Ele Geçen Erken Bizans Dönemine Ait Bir Tılsım

An Amulet of Early Byzantine Period from Olba Excavations

Gülgün Köroğlu

137

Kuva-yi Milliye Müzesi'nde Yer Alan

Artuklu Beyliği'ne Ait Figür Tasvirli

Sikkeler

Figural Coins of the Artuqids from Kuva-yi

Milliye Museum/Balıkesir

Ceren Ünal - Betül Teoman

161

Olba Manastırı 2015 Yılı Kazıları

ve Kuzey Kilisesi'ndeki Çalışmaların

Değerlendirilmesi

2015 Excavations at Olba Monastery and

the Evaluation of the Fieldwork at the North Church

Murat Özyıldırım

181

Olba Manastırı'nda İşlik Kazısı ve

Sonuçların Değerlendirilmesi

The Excavations at the Workshop in Olba

Monastery and its Results

Yavuz Yeğin

203

Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates

Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön

Değerlendirmeler

Kurul Castle (Ordu) Preliminary Assessment on

the Mithridates VI Period Settlement

S. Yücel Şenyurt - Atakan Akçay

221

Klazomenai Buluntusu Pişmiş Toprak

“Oturan Kadın” Figürinlerine İlişkin

Düşünceler

Considerations on the “Seated Woman” Terracotta

Figurines from Klazomenai

Aslıhan Özbay

249

Doğu Dağlık Cilicia Mezarları, Olba'dan
Yeni Mezar Tipleri ve Terminoloji
Önerileri
*Tombs in Eastern Rough Cilicia, New Burial
Types from Olba and Suggestions of Terminology*
Tuna Akçay - Burak Erdem
261

Ziyaret Tepe Kalesi ve Nekropolisi'nden
Küçük Arkeolojik Buluntular
*Small Archaeological Finds from Ziyaret Tepe
Castle and Necropolis*
Akın Bingöl
287

Kars-Anı'de Tespit Edilen Savunma
Sistemleri Üzerine Öneriler
*Suggestions on Defense Systems Identified in
Anı, Kars*
Ayhan Yardımcıel
301

Cıngırt Kayası Erken Bizans Dönemi Cam
Buluntuları
*Early Byzantine Glass Findings from Cıngırt
Kayası*
Ayşe Fatma Erol - Deniz Tamer
319

Mersin Deniz Müzesi'nden Osmanlı
Çeşmesine Ait Taş Tekne
*Ottoman Stone Basin from the Naval Museum
of Mersin*
Candan Ülkü
361

Mersin Olba Antik Kenti - Zooarkeoloji
Çalışmaları
Zooarchaeological Research in Mersin Olba
Okşan Başoğlu
381

Olba Tuğla Örneği: Arkeolojik ve
Arkeometrik Yaklaşım
*Olba Brick Samples: Archaeological and
Archaeometric Approaches*
Murat Özyıldırım - Ali Akın Akyol
395

Olba Kazısı Seramik Buluntuları
Arkeometrik Analizleri
*Archaeometric Analysis of Ceramic Finds from
Olba Excavations*
Ali Akın Akyol - Mahmut Aydın
413

Kitap Tanıtımı Book Review

İnanca Yolculuk Mersin
Ahmet Emirhan Bulut
433

Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En
Eski Kültürleri
Yavuz Yeğin
439

Geçmişten Günümüze Bir Geçit Zeugma
Emel Erten
443

Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri
Murat Özyıldırım
447

Milas Yazıtları Rehberi
Hüseyin Üreten
451

PRAEFATIO

Seleucia dergisinin altıncı sayısını (2016) sizlere sunmaktan gurur duyuyoruz. Her geçen gün dergimize gösterilen ilginin artışından dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

Olba kazılarını 2015 dönemi çalışmaları bizim için heyecanlı geçti. Sezonun ödülü hiç beklemediğimiz bir yerde ve hiç beklemediğimiz bir anda ortaya çıktı. Bu, manastır kazıları sırasında açığa çıkartılan ve daha erken tarihli bir Roma yapısına ait olan Roma mozağıydı. Önce genç bir hanım görünümüyle Tryphe (lüksün personifikasyonu), sonra genç adam Bios (yaşamın personifikasyonu), son olarak da ilk banyoyu temsil eden bir diğer genç hanım görüldü. Onları biri lir, ikincisi çifte aulos çalan, üçüncüsü de kavalıklarda köpeğiyle koşan eroslar izlediler. Bu mozaik taban Olba'da Severuslar Dönemi'nde yaşanan lüks yaşamı yansıtmaktaydı.

Mozaik taban ile ilgili olarak yapılan değerlendirme ile birlikte Olba kazılarında elde edilen yeni bulguların yer aldığı çalışmalar ve diğer birçok değerli makale bu sayıda yer almaktadır. Meslektaşlarımıza çalışmalarını bizimle paylaşmaktan çekinmedikleri için şükran borçluyuz. Ayrıca, Homer Kitabevi'nin sahibi Ayşen Boylu'ya ve *Seleucia*'yı yayına hazırlayan Sinan Turan'a da teşekkürlerimizi sunarız.

Editörler:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Emel Erten

Okt. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

PREFACE

We are proud to present the sixth issue (2016) of *Seleucia* and wish to express our gratitude for the growing interest to our journal.

The 2015 season of Olba excavations was an exciting one. We were awarded with a spectacular find at a very unexpected location and at a very unexpected moment. That was a Roman mosaic pavement belonging to an earlier Roman building discovered during the excavations at the monastery. First appeared Tryphe (as a young lady, personification of luxury), later Bios (as a young man, personification of life) came along. The third figure was the personification of the "first bath" represented by another young lady. They all were followed by erotes, one with a lyre, the other playing double aulos, third running with a dog. The mosaic pavement was a reflection of sumptuous life at Olba during the reign of Severans.

The evaluation of the mosaic pavement along with other recent discoveries from Olba excavations as well as many valuable studies on various topics will be presented in this issue. We appreciate our colleagues for not hesitating to share their works with us. Finally, Ayşen Boylu, owner of Homer Books and Sinan Turan who prepared *Seleucia* for publication deserve special thanks from us.

Editors:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Emel Erten

Okt. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

Olba Kazısı Serisi

Seleucia

Makale Başvuru Kuralları

Seleucia, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. *Seleucia*, arkeoloji, eski çağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayınlır.

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık 12 punto, baş harfleri büyük harf, metin 10 punto, dipnot ve kaynakça 9 punto ile yazılmalıdır. Çalışmada ara başlık varsa, bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında 9 punto olarak ve en az iki yüz sözcük ile yazılmalıdır. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır.
Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.

Kitap için:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Makale için:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca (Lev. 1), (Lev. 2) kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Latince - Yunanca sözcüklerin yazımında özel isimlerde; varsa Türkçe ek virgülle ayrılmalı, örneğin; Augustus’un, cins isimler italik yazılmalı, varsa Türkçe ek, italik yapılmadan sözcüğe bitişik yazılmalıdır, örneğin; *caveanın*.
- Tarih belirtilirken MÖ ve MS nokta kullanılmadan, makale başlıkları ile yazar ad ve soyadlarında sadece baş harfler büyük harf olarak yazılmalıdır.

Olba Excavations Series

Seleucia

Scope

Seleucia is annually published by the Olba Excavations Series. Deadline for sending papers is February of each year. *Seleucia* features previously unpublished studies and book reviews on archaeology, ancient languages and cultures, ancient history and history of art written only in Turkish or English.

Publishing Principles

Articles should be submitted as word documents, with font type Times New Roman, font sizes 12 points for headings (first letters should be capitalized), 10 points for text, and 9 points for footnotes and references. Abstracts written in both Turkish and English should appear below the name of the article, should be of size 9 points and the minimum word count is 200 words. Below the abstracts, a minimum of 5 keywords for both languages should be included (of size 9 points) below the headings “anahtar sözcükler” and “keywords”.

- Footnotes should be given under each page. The ordering of author surname, year of publication and page number should be as follows:
Demiriş 2006, 59.
- The reference list should appear at the end of the study and should explain the abbreviation given in the footnote.

Book format:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Article format:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Photographs, pictures, maps, drawings, figures etc. used in the article should be referred to in the text as (Fig. 1), (Fig. 2) as abbreviations, and an ordered list of these items should appear at the end of the article under the heading “Figures”. All figures should be in JPEG or TIFF format with 300 dpi. If there are figures cited, the responsibility lies with the author and citation should be explicitly given.

Kurul Kalesi (Ordu)

VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler

S. Yücel Şenyurt - Atakan Akçay*

Öz

Batıda Paphlagonia'dan doğuda Colchis'e kadar uzanan Karadeniz'in sahilleri ve dağlık iç kesimleri tarihsel olarak "Pontos" olarak isimlendirilir. Bölge Mithradates Hanedanlığı'nın (MÖ 281-63) hüküm sürdüğü Pontus Krallığı olarak da bilinmektedir. Pontus tarihi ile ilgili bilgiler nispeten daha fazla olsa da bunu destekleyici arkeolojik çalışmalar halen çok azdır. Doğu Karadeniz sahilinde yer alan günümüz Ordu şehri yakınındaki Kurul Kalesi 571 m yüksekliğe sahip bir kaya zirvesi yerleşmesidir. 2010-2015 yılları arasında yürütülen kazılarda, birçok mimari yapı, sikkeler, p.t. ve metal buluntular ve seramikler gibi çok sayıda arkeolojik buluntu ortaya çıkarılmıştır. Kurul'da yapılan kazıların mevcut sonuçları buranın Pontus dağları üzerindeki bir phourion olduğunu ortaya koymakta ve Pontus Krallığı için yerel anlamda daha fazla bilgi sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Pontus Krallığı, VI. Mithradates, Cotyora, Kurul Kalesi, Pontus Sikkeleri.

Kurul Castle (Ordu) Preliminary Assesment on the Mithridates VI Period Settlement.

Abstract

The coastal region and its mountainous hinterland of the Black Sea extending from Paphlagonia in the west to the Colchis in the east was historically named

* Prof. Dr. S. Yücel Şenyurt, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06500, Beşevler, Ankara. E – posta: senyurt@gazi.edu.tr
Dr. Atakan Akçay, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06500, Beşevler, Ankara. E – posta: atakanakçay@gazi.edu.tr

“Pontos”. The region is also well known through the Pontic Kingdom of the Mithridatid Dynasty (281-63 BC). Though the history of Pontos is relatively well documented, relevant archaeological works are still few in number. The fortress of Kurul close to the modern Ordu province on the eastern Black Sea coast is a mountaintop settlement with an altitude of 571 meters. Excavations conducted in 2010-2015 revealed many architectural units and numerous finds such as coins, terracottas, metal objects and pottery. The present results of the excavation in Kurul describe a phourion in the highlands of Pontos, and add more knowledge on Pontic Kingdom from the heartland.

Keywords: Pontic Kingdom, VI. Mithradates, Cotyora, Phourion, Pontic Coins.

Giriş

Ordu ili, merkez ilçesine bağlı Bayadı Köyü sınırları içerisindeki, Kurul Kayalıkları'nın zirvesinde konumlanan Kurul Kalesi'nde, 2010 yılından itibaren Ordu Müze Müdürlüğü'nün başkanlığı¹ ve Prof. Dr. S. Yücel Şenyurt'un bilimsel sorumluluğu altında kazı çalışmaları yürütülmektedir. Kurul Kalesi kazısı, Ordu sınırları içerisinde bugüne kadar yapılmış ilk bilimsel kazı çalışması olmakla birlikte Doğu Karadeniz'in de uzun süreli ilk bilimsel kazısıdır. Devam etmekte olan çalışmalarda şimdiye kadar açığa çıkarılan arkeolojik buluntular en erken MÖ 3. yüzyıla kadar inmektedir. Kayalığın zirvesinin savunma sistemleri ile çevrelenerek kale fonksiyonu kazanmasının ise MÖ 1. yüzyılın başlarında, VI. Mithradates (MÖ 120-63) dönemi içerisinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Elde edilen bilimsel sonuçlar, VI. Mithradates'in Roma'ya karşı yenilgisi sonrasında Kurul Kalesi'nin tamamen terk edildiğini ve bir daha yerleşim görmediğini ortaya koymaktadır. İki bin yıldan daha uzun bir süre boyunca dokunulmadan kalan Helenistik dönem kalesinde, tarafımızca başlatılan kazı çalışmaları öncesinde, Ordu Müze Müdürlüğü'nün denetiminde “dehliz” ve “sarnıç” olarak tanımlanmış alanlarda bir takım temizlik

1 TC Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izinleriyle, Ordu Müze Müdürlüğü'nün başkanlığında devam eden kazı çalışmaları Ordu Müzesi uzmanları ve Gazi Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilmektedir. Ordu Müzesi Müdürü Sn. Neşe Öncül ve eski müdür Sn. Halil Coşar başta olmak üzere tüm Ordu Müzesi çalışanlarına büyük katkılarından dolayı teşekkür ederiz. Kurul Kalesi kazılarının başlatılması ve yürütülmesinde büyük desteklerini gördüğümüz Ordu eski Valisi Sayın Orhan Düzgün, Vali Sayın İrfan Balkanlıoğlu, Büyükşehir Belediye Başkanı Sn. Enver Yılmaz, Ordu İl Kültür ve Turizm Müdürü Uğur Toparlak ve eski müdür Sn. Erkan Gülderen'e de şükranlarımızı sunarız.

çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmaları öncesinde özellikle iç kalenin bulunduğu kesim, bazı çevre düzenlemeleri ile mesire alanı haline getirilmişti. O dönemde yapılan beton yol ve teraslama çalışmaları ise kısmi tahribatın oluşmasına sebep olmuştur.

Arkeolojik kazı çalışmaları öncesinde Kurul Kayalıkları veya Kurul Tepesi olarak adlandırılan², Kurul Kalesi'nin, Helenistik Dönem'de (MÖ 330-30) özellikle Karadeniz sınırları içerisinde yayılım gösteren Pontos Krallığı'nın son kralı VI. Mithradates'in yaptırdığı kalelerden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Kurul Kalesi, VI. Mithradates'in Roma ile giriştiği egemenlik mücadelesindeki en önemli askeri stratejilerden birisini oluşturan kaleler içerisinde, Anadolu'da kazı çalışmaları ile açığa çıkarılan ilk örnektir. Bu çerçevede çalışmamız, Helenistik Dönem Anadolu arkeolojisi ve Karadeniz arkeolojisi açısından diğer kültür bölgeleri ile karşılaştırmaların yapılabileceği Ordu-Kurul Kalesi'nden elde edilen bilimsel veriler ile ilişkili bazı ön değerlendirmeleri içermektedir.

Coğrafi ve Tarihi Konum

Doğu ve Orta Karadeniz'e özgün farklı topografik üniteleri aynı sınırlar içerisinde barındıran Ordu ili, bu coğrafi özellikleri açısından bir geçiş bölgesi olarak öne çıkmaktadır. Coğrafya ve farklı iklimsel koşullar ile şekillenen yerleşim modellerine bağlı ekonomik ve sosyal farklılaşmalar, bugün olduğu gibi tarih boyunca da Ordu'ya çok kültürlü bir yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Ordu ilinin Ünye ile başlayan ve Giresun'a kadar devam eden hareketli sahil kesiminde, denize inen çeşitli akarsu ve vadi ağzları yerleşimlerin yoğunlaştığı bölgelerdir. Ordu şehir merkezinin kurulu olduğu alüviyal ovanın temel şekillendiricisi olan çeşitli çay ve dereler (Lev. 1) içerisinde Melet Irmağı, Civil Deresi ve Turna Suyu en öne çıkanlardır. Bunlar içerisinde Karadeniz sahili ile Anadolu'nun iç kesimlerini birbirine bağlayan Melet Vadisi, bugün olduğu gibi eski çağlarda da iç ve sahil kesimleri arasındaki en önemli bağlantı güzergâhıdır. İç Anadolu ve özellikle Sivas ile Tokat havzalarının, Mesudiye üzerinden sahile ulaşımını sağlayan Melet Irmağı, Kurul Kalesi'nin tarihi coğrafyasındaki en önemli aktördür. Irmağın Karadeniz ile buluştuğu noktanın yaklaşık 9 km gerisindeki kale, Melet Irmağı ağzına hâkim konumunun yanı sıra modern Ordu ilinin yer aldığı alüviyal ovanın da güneydoğudan izlenebildiği en yüksek noktadadır.

2 Çilingiroğlu 1986, 313; Özsait 1991, 357-358, dipnot 2.

Kurul Kalesi kazı çalışmaları öncesinde, dehliz/tünel ve sarnıç olarak adlandırılan yapılar dışında herhangi bir yapı kalıntısının görülmediği zirve kısmı, 1: 25.000'lik haritalarda Mağarakıranı Tepesi adı ile geçmektedir. Melet Irmağı'nın aktığı vadinin batısındaki üç büyük kireç taşı kaya kütleleri ve bunların sarp yamaçlarından oluşan Kurul Kayalıklarının (Lev. 1) zirvesi denizden 571 m yüksekliktedir³. Kayalıkların ırmağa bakan doğu ve güney kesimleri deniz seviyesinden bu yüksekliğe ulaşırken en dik eğime sahip yamaçları oluşturmaktadır. Bu sarp yamaçlar üzerinden mümkün olmayan kaleye ulaşım, Bayadı Mahallesi'ne bakan ortalama 400 m yükseklikteki daha az eğimli güney ve kuzey yamaçlar üzerinden sağlanabilmektedir. Nitekim 2012 yılında açığa çıkarılan ana kayaya açılmış basamaklar kalenin eski ulaşım yolunun bu kesimde olduğunu göstermiştir.

Kurul Kalesi, doğuda Colchis, batıda Halys Irmağı, kuzeyinde Euxinos ve güneyde Kappadokia Armenia ile sınırlı Pontos Bölgesi⁴ veya Pontos Kappadokiası denilen bölgenin sınırları içerisindeki konumunun yanı sıra Ordu içerisinde de özel bir konuma sahiptir. Kale, üzerinde yer aldığı Melet Irmağı (Melanthios) ile birlikte, batısındaki Civil Deresi ve doğusundaki Turna Suyu vadilerinin şekillendirdiği coğrafyaya hâkim bir noktadadır. Ordu'nun diğer iki önemli zirvesi Boztepe ve Yoros Tepesi olup, Boztepe daha çok Perşembe (Vona), Bolaman (Side/Polemonion), Fatsa (Phabda/Phadisane) üzerinden Ordu'ya ulaşan batı rotasına, Yoros Tepesi ise Trabzon ve Giresun üzerinden gelerek Ordu'ya ulaşan doğu rotasına hâkimdir. Strabon⁵, Pharnakeia (Giresun) ve Trapezus (Trabzon) civarında bulunan Paryadres ve onun uzantısı olarak görülen Moskhika dağlarının doğal zenginlikleriyle Pontos Bölgesi'nin önemli yörelerinden olduğunu belirtir. Küçük Armenia'dan başlayan yöre, Paryadres dağ silsilesiyle Cerasus ve Cotyora kentlerinin hinterlandını (güney kısmı) da kapsamaktadır. Kurul Kalesi, bu anlamda Cerasus-Cotyora arasında, Melet Irmağı ağzına ve antik limanın da yer aldığı Cotyora'ya hâkim stratejik bir konuma sahiptir.

Karadeniz'e ve Helenistik Dönem'deki krallığa adını veren "Pontos" terimi, bazen açık deniz ve okyanusu ima etmek için bazen sadece "deniz" kelimesinin karşılığı olarak, bazen de okyanusun bir kısmını ya da belirli bir denizi ifade etmek için kullanılmıştır⁶. Karadeniz'de

3 Şenyurt 2015, 12.

4 Işık 2001, 11.

5 Strab. Geog. XII. III. 28.

6 Aslan 2007, 3-4.

Yunan Kolonizasyon hareketleri başladığında (MÖ 8-7. yy) özellikle Miletoslular⁷ olmak üzere, Megaralılar, Khioslular ve Phokaiiaların Pontos kıyılarına koloniler kurduğu antik kaynaklardan bilinmektedir. Tarım, maden, balıkçılık ve ticaret amaçlı kurulan Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi), Sinope (Sinop), Amisos (Samsun), Cotyora (Ordu), Cerasus (Giresun), Trapezus (Trabzon) gibi koloniler genellikle bir limana sahiplerdir⁸.

Eski Çağ kaynaklarındaki bilgiler, Cotyora'nın Sidene yöresinin doğusunda Sinopeliler tarafından kurulmuş bir koloni kenti⁹ olduğunu, doğusunda ise yine Sinope kolonisi olan Cerasus kentinin bulunduğunu göstermektedir. Anabasis'te¹⁰, Cotyora'nın genellikle engebeli bir yapıya sahip olmasına rağmen topraklarının özenle işlenmiş olduğu anlatılmaktadır. MÖ 400'lü yıllardaki anlatılara göre, Ksenophon batıya açılmadan önce Cotyora'da askerlerle birlikte kırk beş gün kalmış ve bulunduğu dönemde kentin Sinopelilere vergi ödediğini gözlemlemiştir. Bunun yanında Cotyora'dan oldukça etkilenen Ksenophon burada yeni bir kent kurmayı da düşünmüştür. Ksenophon¹¹, Mossynoikos kavminin, Cotyora ile Cerasus dağlarından Tripolis (Tirebolu) ve *Trapezusia territoriumunun* başladığı Philokaleia (Görel) civarındaki dağlara kadar olan Paryadres dağ silsilesi boyunca ikamet etiklerini, ormanlarla kaplı olan bu dağların müstahkem mevkiilerinde inşa ettikleri kalelerde ve etrafında pastoral bir yaşam sürdürdüklerini anlatmaktadır. Mossynoikosların batısında onlara bağlı Chalyb halkından bir grubun oturduğu ve çoğunlukla Ünye'deki demir madenlerinden geçimlerini sağladıkları anlatılmaktadır¹². Tibaranoslar ise bugünkü Ordu kenti çevresinin yerli halkıdır¹³.

Cotyora ile ilgili daha geç döneme ait bilgiler Mithradates Hanedanlığı'nın I. Pharnakes dönemine aittir. I. Pharnakes, MÖ 183 yılında Sinope kentini ve onun *Sinopitis* diye adlandırılan *territoriumunu* ele geçirdikten sonra Cotyora ve Cerasus'u da hâkimiyeti altına almıştır¹⁴. Kral, Cotyora sakinlerini de Cerasus kentine taşıyarak, kendi adına izafeten Pharnakeia isminde bir kent kurmuştur¹⁵. I. Pharnakes'in Cotyora

7 Plin. nat. V. 21. 122.

8 Drews 1976, 18; Atasoy 1997: 9-11; Tsetskhladze 1994, 78; Kınacı 2015, 184.

9 Ksen. Anab. V. 5. 3; Diod. XIV. 31. 1; Arr. Per. XVI. 3.

10 Ksen. Anab. V. 5. 3.

11 Ksen. Anab. V. 4. 11-13.

12 Ksen. Anab. V. 5. 1.

13 Herodotos, III, 94, VII, 78; Ksen. Anab, V. 5. 1.

14 Kınacı 2015, 203.

15 Strab. Geog. XII. 3. 17; Arr. Per. XVI. 3-4.

halkını Pharnekeia'ya taşımasından sonra kentin giderek zayıfladığı ve önemini yitirdiği anlaşılmaktadır. VI. Mihradates döneminde (MÖ 120-63) ise değişen askeri siyaset ve strateji çerçevesinde Karadeniz sahil kesimine hâkim birçok noktada kalelerin inşa edildiği bilinmektedir. Strabon'un, VI. Mihradates Eupator'un ülkesinin sınırlarını genişletmesi ardından kaleler yaptırdığı şeklindeki ifadeleri, bu konudaki en önemli referanstır. Strabon söz konusu kaleler içerisinde yalnızca Hydera, Basgoidariza ve Sinoria kalelerinin isimlerini verirken, özellikle Paryadres Dağları üzerindeki derin vadiler ve dik uçurumlarla kaplı alanın bu kaleler için en elverişli bölge olduğunu belirtmiştir¹⁶. VI. Mithrates'in ölümü ve Pontos Krallığı'nın yıkılması sonrasındaki dönemlerde yaşayan Strabon'un (MÖ 64-MS 24) eserinde, bugün Ordu sınırları içerisinde kalan Sidene yöresinde, sahil boyunca sıralanan üç kaleden bahsedilmektedir¹⁷. Bu kalelerden Khabakta için Ünye-Kaleköy, Phabda için Fatsa-Cıngırt Kayası ve Side/Polemonion için Bolaman önerilmektedir¹⁸. Sidene Kalesi'nden sonra bahsi geçen ilk savunmalı kentin Pharnakeia (Giresun) olması¹⁹ ve arada Cotyora yakınlarında herhangi bir kaleden bahsedilmemesi dikkat çekicidir. Bu durum Cotyora hinterlandı içerisinde, MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısında bir kalenin olmadığını düşündürmektedir. Cotyora kenti ve limanının yeri konusunda tam bir fikir birliği olmaması da dikkat çekicidir. Bugün Ordu fenerinin bulunduğu yerde, Bozuk Kale ismindeki küçük kayalık bir koyun Cotyora olabileceği önerilmektedir. Ancak söz konusu küçük koy ve çevresindeki sarp topografya bir antik liman kenti için hiç de uygun gözükmemektedir. Cotyora kentinin yeri henüz bilinmemektedir.

Kazı ve Çalışma Alanları

Doğu-batı yönünde en fazla 75 m, kuzey-güney yönünde ise 250 m'lik bir uzunluğa ulaşan kayalık üzerindeki yerleşim, İç Kale (zirve kısmı) ve Kuzeydoğu Teras Alanı olmak üzere, aralarında yaklaşık 20 m'lik seviye farkı bulunan iki ana sektörü içermektedir. Bu alanların tamamı, ortalama 2,5 m genişliğe sahip taş bedenli bir sur sistemi ile çevrelenmiştir. İç Kale'nin (Lev. 2, 5) doğu ve batı yönlerinde, düzeltilmiş anakaya terasları üzerinde yerleşim kademeli olarak devam etmekte olup,

16 Strab. Geog. XII, III, 28.

17 Strab. Geog. XII, 3, 16.

18 Erol ve Tamer 2012, 116.

19 Strab. Geog. XII, 3, 17.

bu terasları sınırlayan daha alt seviyelerde ikinci bir savunma duvarı da kısmen açığa çıkarılmıştır. Anakaya formuna göre yer yer daralan ve yükselen sur duvarları, tüm alanlarda ana kaya içerisine açılmış duvar yataklarına oturmaktadır. Taş bedenli surun üzerinde, bazı alanlarda tespit edilebilen kerpiç duvar kalıntıları, korunan yüksekliği en fazla 3 m'ye ulaşan surların, kerpiç kısımla birlikte daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Birinci sıra sur duvarının iç kısmına eklenmiş depo odalarının tespit edildiği Kuzeydoğu Yamacı (545 m) ile İç Kale (565 m) kesimi, kuzey-güney yönlü uzun bir koridor ile birbirine bağlanmaktadır. Kapı Koridoru Alanı olarak adlandırılan, yaklaşık 80 m uzunluğundaki bu alanda şimdiye kadar, İç Kale'ye girişi sağlayan üç farklı kapı saptanmıştır. Kurul Kalesi'ndeki bir diğer kazı alanı, yerleşimdeki en erken tarihli arkeolojik verilerin elde edildiği Dilek Kayası kazı alanıdır.

Basamaklı Tünel

Kurul Kalesi kazı çalışmaları başlamadan önce, Kurul Kayalıkları veya Kurul Tepesi ismi ile bilinen kayalık üzerinde birtakım arkeolojik unsurların varlığı bilinmekteydi. Özellikle "dehliz" veya "mağara" olarak tanınan, ana kaya içerisine açılmış basamaklı tünel (Lev. 2) uzun yıllar boyunca Kurul Kayalıklarına duyulan ilginin odak noktası olmuştur. Kayalıklardaki diğer yapı ise, bir su sarnıcı olduğu düşünülen kaya rezervuarıdır²⁰. Kurul Kalesi basamaklı tünelinin eğik mesafesi 187,59 m, yatay mesafesi ise 145,71 m'dir. En alt kısmındaki basamakların bazıları sökülmüş olmakla birlikte korunmuş 426 basamakla iniş sağlanmaktadır. Tünel, doğrusal bir aks ile 25-30 derece arasında değişen bir eğime sahiptir.

Giriş kısmı doğuya bakan tünelin iniş yönü, batıdaki Bayadı Köyü'ne doğrudur. Yoğun demir ve kalkopirit içerikli ana kayaya açılmış tünelin genişliği, bazı yerlerde daralmakla birlikte ortalama 3 m, yarım daire formulu tavanının yerden yüksekliği ise ortalama 2,5 m'dir. Tünel, en yüksek kısmı 20 m'ye ulaşan ve zemininde su kaynayan doğal bir ana kaya çanağı içerisinde son bulmaktadır. Müze müdürlüğünün yapmış olduğu temizlik çalışmaları sırasında dışarıya çıkarılan yüzlerce taş içerisinde, çok daha düzgün kesilmiş, sarımsı renkli blok taşlar dikkat çekicidir. Bu taşların, basamakların bugün bittiği yerden yaklaşık 15 m ileride dağınık şekilde buldukları belirtilmektedir. Muhtemelen, bu alanda tahrip edilmeden

20 Şenyurt 2015, 12.

önce, bir su toplama havuzunun var olduğu anlaşılmaktadır. Tünelin, daha önceden bilinen veya bugün görülebilen bir çıkışı bulunmamaktadır. İç kaledeki ana giriş kapısının dışında, tünel içerisinde belli mesafeler ile iki kapı geçişinin daha olduğu tespit edilmiştir. Tünelin girişi ise kaya yüzeyinin dörtgen biçimde düzeltilmesi ile şekillendirilmiş olup, kapı girişinden itibaren on basamakla dışarıya ulaşılmaktadır. Girişin dört tarafındaki, ana kayaya açılmış dikme çukurları (Lev. 2) ve bu alandan ele geçen çatı kiremitleri, ön kapı basamakları ve giriş kısmının üzerinin bir çatı ile örtülü olduğunu göstermektedir.

Ordu Müze Müdürlüğü'nün yapmış olduğu temizlik çalışmaları öncesinde Kurul Kalesi basamaklı tünelinin içerisinde taş ve toprak ile dolu olduğu bildirilmektedir. Kaledeki yapılara ait çok sayıda mimari elamanın sökülerek içerisinde doldurulduğu anlaşılan tünel, muhtemelen Kurul Kalesi'nin ele geçirilmesi ardından, bir daha kullanılamayacak şekilde doldurulmuştur. Strabon'un vermiş olduğu bilgilere göre Pompeius MÖ 64 yılında, VI. Mithradates ile Roma arasındaki son savaş sırasında, sarp dağlar üzerine konuşlandırılmış, savunmalı tüm Pontos kalelerinin yıkılmasını, sarnıçlarının da bir daha kullanılamayacak biçimde doldurulmasını emretmiştir²¹. Bir su kaynağına ulaşan Kurul Kalesi basamaklı tünelinin de bu aşamada doldurulmuş olabileceği düşünülmektedir. Pontos sınırları içerisinde, bu döneme tarihlenen kalelerdeki tünellerin taş ve toprak ile doldurularak kapatıldığı farklı araştırmalarda da tespit edilmiştir²². Kurul Kalesi'ndeki basamaklı tünelin, su ile ilişkili fonksiyonu dışındaki, kullanım fonksiyonları ile ilgili daha detaylı değerlendirmeler ise bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Dilek Kayası

“Dilek Kayası” olarak tanımladığımız kazı alanı, kayalıkların en yüksek noktası ve güneyinde yer alan açık hava kült alanını (Lev. 4) içerisine alan kesimdir. İç Kale surları, bu alanı da kapsayacak şekilde, kayalığın sonuna kadar devam etmektedir. Kazı çalışmaları öncesinde, kaçak kazılarla yoğun biçimde tahrip edilmiş alanda açığa çıkarılan mimari kalıntılar, ana kaya içerisindeki duvar yatakları ve çok az kısmı korunmuş taş temeller ile sınırlıdır. Dilek Kayası'nın batı yüzünde sunular için açılmış olduğu anlaşılan, içerisinden p.t. kandil ve sikkenin de ele geçtiği, çok sayıda

21 Strab. Geog. XII, 3, 38.

22 von der Osten 1929, 123-136; von Gaal 1967, 506.

küçük boyutlu çukur bulunmaktadır. Bu sunu çukurlarının önünde ise ana kayanın teraslanması ile kazanılmış dar bir platform yer almaktadır. Oldukça dik bir yamaç üzerindeki bu platformun, bu kesimde neredeyse korunmamış olan ikinci sıra sur duvarına dayandırıldığı anlaşılmaktadır.

Dilek Kayası'nın doğu tarafında, zirveye ulaşımı sağlayan ana kayaya açılmış basamaklar bulunmaktadır. Kaçak kazılar esnasında bu basamaklar kırılarak ana kayadan koparılmaya çalışılmıştır. Basamakların başladığı zeminden yaklaşık 4 m daha yüksekteki kayalığın tepesinden başlayan ve güneye bakan yüzey üzerinde, kıvrımlar yaparak zemine inen derin ve geniş oluklar görülür. Kurban töreni ile ilişkili olduğu anlaşılan kaya olukları, zeminde dörtgen formda açılmış küçük bir toplama havuzuna (Lev. 4) ulaşmaktadır. Söz konusu havuzun içerisinde muhtemelen bir heykelin yerleştirildiği, kaçak kazılar ile kısmen tahrip edilmiş dörtgen formlu bir taş kaide bulunmaktadır.

Dilek Kayası kült alanını çevreleyen alanda açığa çıkarılan bazı temel izleri, ana kaya üzerindeki dikme çukurları ve yoğun çatı kiremitleri, bu kesimin üst kısmının yarı açık biçimde kapanmış olabileceğini göstermektedir. Ana kaya içerisine yerleştirilmiş bir p.t. çanağın (Lev. 4) libasyon amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir. Alanda ayrıca içi külle dolu, taş örgülü bir ocak içerisinde, muhtemelen bir taca ait, söğüt yaprağı biçimli iki altın varak (Lev. 9.6) ele geçmiştir. Bu alanda ele geçen çok sayıda sikke buluntusu içerisinde, Bithynia Kralı II. Prusias (MÖ 182-149) dönemine ait üç sikke, kült alanının MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanan bir kullanıma sahip olduğunu göstermektedir.

İç Kale

Kayalığın kuzey yamacı üzerinden iç kaleye geçişi sağlayan koridor üzerindeki ikinci kapı ile Dilek Kayası arasındaki kısım "İç Kale Alanı" olarak adlandırılmıştır. Bu alan (Lev. 5) içerisindeki en önemli yapılar, basamaklı tünel ve ana kaya içerisine oyulmuş 6 m çapında ve 8 m derinliğindeki kaya rezervuarıdır. Kazı çalışmalarına başlamadan önce, söz konusu kaya rezervuarının (Lev. 3) bir sarnıç olabileceği yönünde bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak bu kesimde kazılarla açığa çıkarılan, rezervuarın etrafını çevreleyen duvar ve üzerini kapatan çatıya ilişkin bulgular sebebiyle, yapı için tarafımızca su sarnıcı fonksiyonu önerilmemektedir.

İç kalenin üstünün kapatıldığını gösterecek herhangi bir çatı elemanına rastlanmamıştır. Yağmur sularının drenajını sağlayan ana kayaya

açılmış kanallar üst kısmın açık olduğunu gösterirken, yalnızca basamaklı tünelin üzerinin örtülü olduğunu gösteren veriler elde edilmiştir. İç kaleyi çevreleyen birinci kademe sur duvarlarının diplerine yakın kısımlarda bulunan çatı kiremitleri ise, iç kale doğu ve batı terası üzerindeki mekânların üst örtüleri ile ilişkilidir. İç kale ana kayasının amorf yüzeyi kısmen düzeltilmiş olup, ana kaya içerisindeki çukurluklar moloz taş ve çamur dolgu ile doldurulmuştur.

İç kale birinci kademe sur duvarlarının (Lev. 5) genişliği ortalama 1,50 m'dir. Ana kaya içerisine açılmış, fazla derin olmayan yataklara döşeli duvarların özellikle temel taşları düzgün işçiliğe sahiptir. Duvarların dış yüzlerinde de nispeten daha düzeltili bloklar kullanılmış olup, iç örgülerde küçük boyutlu taşlar ve çamur dolgu kullanılmıştır. Birinci kademe sur duvarları, ana kayanın yükselmesi ve daralmaları ile bağlantılı şekilde yönelirken, bazı noktalarda genişleyebilmektedir. Bu noktalarda duvar genişliği 2,15 m'ye kadar çıkabilmekte olup, bu alanlar bir kule tabanı izlenimi vermektedir. Sur duvarları, düzensiz aralıklarla doğu-batı yönünde çıkmalar yaparak kırık bir duvar hattı oluşturmaktadır. Bu kırılmaların olduğu kısımlarda, daha alt terastaki diğer yapılara inışı sağlayan basamak düzenlemeleri bulunmaktadır.

Birinci kademe sur duvarlarının hemen dışında, doğu ve batı terası üzerinde teraslamayla oluşturulmuş, alt kısımları ikinci kademe sur duvarına dayalı odalar yer almaktadır. Özellikle İç Kale batı terası üzerinde açığa çıkarılan odaların daha çok depo amaçlı kullanıldığı tespit edilmiştir. Çatıların yanarak çöktüğü anlaşılmaktadır. Depo odalarında, yarı gövdelerine kadar gömülü, ağız çapları 1 m'ye ulaşan büyük boyutlu silo küpleri dışında, daha küçük boyutlarda depolama küpleri ve çeşitli tiplerde *amphoralar* da açığa çıkarılmıştır. İç Kale'nin Melet Irmağı'na bakan doğu terası (Lev. 5.2) üzerindeki odalar daha büyük boyutları ve içlerinden ele geçen buluntular bakımından, daha yaşamsal mekânlar görünümündedir. Bu kesimde şimdiye kadar yalnızca bir mekân bütünüyle açığa çıkarılabilmiş olup, bunun dışında dört mekânın daha olduğu tahmin edilmektedir. Mekânın (Lev. 5.2) batı tarafı, birinci kademe suruna dayandırılmış olduğundan oldukça yüksek seviyede korunmuştur. Doğusunu sınırlandıran duvar ise alt terastaki, yine ana kayaya oturan ikinci kademe sur duvarına (Lev 5.2) dayanmaktadır. Mekânın iç kale ile bağlantısı ise güney tarafındaki basamaklar ile sağlanmakta olup, bu basamakların olduğu kısım, kaçak kazılar sırasında dinamit ile patlatılmıştır. Kuzeydeki duvarın hemen dışından geçirilmiş atık su kanalı, iç kalede toplanan yağmur sularının drenajını sağlamaktadır. İki evreli

mekânın erken dönem tabanı ana kaya tesviyesi üzerindeki fazla kalın olmayan bir çamur taban şeklindedir. Bu tabanda ana kaya seviyesinin bozulduğu kısımlar moloz taş ve çamur dolgu ile tesviyelenmiştir. Son evresi, diğer alanlarda da olduğu gibi bir yangınla sona eren mekân içerisinden çok sayıda servis kabı, balık tepsisi, şişe ve testi parçası ele geçmiştir.

İç kalenin, batı terasındaki depo odalarının ve doğu terasındaki mekânların üzerini örten küllü tabaka yerleşimin bir yangın ile sona erdiğini göstermektedir. Bu yangın tabakası içerisindeki yanmış kerpiç parçaları, çatıya ait karbonlaşmış ahşap kalıntıları, çatı aksamına ait yüzlerce demir çivi, çatı kiremitleri ve çok sayıda arkeolojik buluntu büyük bir yangına işaret etmektedir. Ancak Kurul Kalesi'nde bugüne kadarki kazılarda, bu yangının ötesinde, beklenmedik bir çatışma veya istilayı gösterecek bir iskelet buluntusuna henüz rastlanmamıştır.

Kapı Koridoru

Kuzey Yamacı ile İç Kale'nin bağlantısını sağlayan koridor (Lev. 6) ana kayanın yönlenmesini takip eden, her iki tarafında mekânların sıralandığı bir geçiş alanı şeklindedir. Söz konusu mekânların koridora bakan duvarları, bu geçiş koridorunu da doğu-batı yönünde sınırlandırmaktadır. Koridorun şimdiye kadar açılabilen kısmı İç Kale'deki kısımlar ile sınırlı olup, kuzey yamacı ile bağlantılı bölümlerde henüz kazı çalışmalarına başlanamamıştır. Koridorun daha alt seviyelerdeki kuzey kesiminde, yamaçtan gelen yolun bitişinde iki evrelili olduğu anlaşılan kapı bulunmaktadır. Neredeyse tüm taşların sökülerek bir çukur içerisine atılmış halde açığa çıkarılmış olması kaçak kazıların bu kapı alanındaki tahribatın yoğunluğunu göstermektedir. Kapıların ancak temel seviyesinde korunan kısımlarından bazı yorumlar yapılabilmektedir. Alt kısımdaki birinci kapıdan (Lev. 6) itibaren, ana kayaya açılan basamaklar ile kayanın daralma ve genişlemelerine göre yönlene koridor, yine iki evrelili ikinci kapı alanı ile basamaklı tünelin bulunduğu kısma ulaşmaktadır. Basamakların koridor duvarları ile birleştiği kısımlarda, duvarların hemen önünde drenajı sağlayan oluklar görülmektedir. Birinci ve ikinci kapının geç evrelerinde, çok daha basit şekilde işlenmiş, çamur harç ile bağlanmış bir duvar örgüsü göze çarpmaktadır. Erken evrede ise her iki kapı, farklı bir taş kaynağından temin edilmiş, çok iyi işçilik gösteren bosajlı duvarları ile dikkat çekmektedir. Mimari malzeme ve teknikteki farklılaşma, bosajlı duvar örgüsüne sahip kapıların daha erken olduğunu göstermekle

birlikte, özellikle sikke buluntuları evreler arasındaki zamansal aralığın çok fazla olmadığına işaret etmektedir. Bununla birlikte, kapıların birbirleri ile uyumlu giriş aksları, bosajlı duvara sahip kapıların geç evrede tamamen kullanım dışı bırakılmadıklarını göstermektedir.

Kapı koridor alanı içerisinde açığa çıkarılan, doğu kısmı ana kayaya dayandırılmış yaklaşık 4,5 x 2,0 m boyutlarında bir mekân dikkat çekicidir. Söz konusu mekânın tabanı taş kırıkları ve toprak ile sıkıştırılmıştır. Yapının alttaki giriş kapısının hemen arkasında yer alması fonksiyonu açısından bir ipucu niteliğindedir. Geç evrede mekân içerisinden geçen bir atık su kanalı ve kuzey kısmını kapatan duvarın korunan yüksekliği sayesinde, yapının geç evrede kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Erken evreye ait olduğu anlaşılan bazı bloklar üzerinde demir kenetler, bazılarında ise kenetler için açılmış delikler görülmektedir. Erken evre kapısının üst lento taşı da geç evrede eşik taşı olarak kullanılmıştır. Alt kapı girişi alanında koridorun her iki yanında (Lev. 6) herhangi bir mekânsal düzenlemenin olmadığı görülmektedir. Özellikle batı yamacının eğimi ve topografik yapısı göz önüne alındığında, koridorun iç kale ile kuzeydoğu yamacı arasındaki bu kısmının çok dar bir bağlantı koridoru sağladığı düşünülmektedir.

Kuzeydoğu Yamacı

Kuzeydoğu Yamacı, Kurul Kalesi'nin İç Kale dışındaki ikinci yerleşim alanıdır. Ortalama 545 m yüksekliğindeki yamaç (Lev. 7-8) üzerindeki ağaçlar ve toprak dolgu sebebiyle tamamen kapanmış durumdaydı. Fındık ağaçlarının kesilmesi ardından, bu alanda başlanılan kazılarda yüzeyden 50 cm derinlikten itibaren yanmış çatı kiremitleri, kerpiç parçaları ve yüzlerce demir çivi dağınık bir şekilde ele geçmiştir. Kerpiç duvara ait yıkıntıların kaldırılması ile yaklaşık 1.80 m derinleşmenin ardından temel seviyesinde tek sırası korunmuş bir taş duvar açığa çıkarılmıştır. Duvarın kuzeybatı yönünde devam ettiği tespit edilmiş, bu aşamadan sonra kazı çalışmaları batı yönündeki farklı açmalarda devam ettirilmiştir. Kazılar neticesinde, bu alanda güney-kuzey yönlü yaklaşık 1.90 m kalınlığındaki sur duvarı açığa çıkarılmıştır. Bu duvarın ön yüzü yamaç eğimine bağlı şekilde yıkılmış olup, iç yüz daha yüksek korunmuştur. 2015 yılı itibari ile söz konusu sur duvarına içeriden dayandırılmış, ana kaya üzerinde beş mekân tespit edilmiştir. Sur duvarına dayandırılmış mekânlar dışında, bu mekânlar ile ortak duvar kullanan, doğu yönüne doğru genişleyen mekânlar (Lev. 7) da açığa çıkarılmıştır. Ana kayanın

bu yamaçtaki genişliğinin 50 m'ye yaklaşması sebebiyle, Kuzeydoğu Yamacında çok sayıda mekânın var olduğu düşünülmektedir.

Üst duvar örgüleri kerpiç ile yükseltilmiş mekânların duvarlarında ve tabanlarındaki farklılaşmalar iki mimari evreyi yansıtmaktadır. 1 numaralı mekânda açığa çıkarılan *in situ* haldeki on beş adet depo küpü (Lev. 8) ve 5 numaralı mekândaki on bir adet depo küpü, yarı gövdelerine kadar toprağa gömülü olarak bulunmuşlardır. Küplerin ağız ve gövde kısımları, çökmüş çatı aksamı altında ezilerek tahrip olmuştur. Sıralar halinde gruplar oluşturacak biçimde düzenli bir şekilde yerleştirilmiş bu küpler dışında, diğer mekânlarda da çok sayıda küp ve *amphora* kırık şekilde ele geçmiştir. Küplerden bir tanesinin dip kısmında bronzdan yapılmış Apollon heykelciği (Lev. 10.2) bulunmuş olup diğer küplerin içerisinden ise herhangi bir buluntu ele geçmemiştir. Küplerin ağız çapları 50-60 cm arasında olup, derinlikler 1.20 m'ye kadar ulaşmaktadır. Tüm küplerin tabanları ana kaya seviyesine kadar ulaşmakta olup, odaların tabanlarına küplerin yerleştirilmesi için toprak dolgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Odalar arasındaki geçişler ortak duvar kullanan mekânların köşelerindeki açıklıklar ile sağlanmıştır.

Buluntular

2010 yılından itibaren yürütülmekte olan kazı çalışmalarında çok sayıda buluntu ele geçmiştir. Buluntular içerisindeki en yoğun grup çanak çömlek buluntularıdır. Bunların arasında ise özellikle depo küpleri ve *amphoralar* yoğunluktadır. Testi, tabak, çanak gibi genel formların yanı sıra, kandil (Lev. 9.4), *unguentarium* (Lev. 9.1) ve kalıp yapımı kâseler (megara kâseleri) de ele geçmektedir. Şüphesiz, tarihlendirme açısından en önemli grubu sikkeler (Lev. 12) oluşturur. Kurul Kalesi'nde bugüne kadar ele geçen sikkelerin beşi dışında tüm örnekler, VI. Mithradates Eupator Dionysos dönemine aittir.

Tarihlendirme açısından öne çıkan buluntulardan birisi, örnekleri çok fazla sayıda olmamakla birlikte kalıp yapımı rölyefli kâselerdir. Bu kâseler, Kurul Kalesi'nin daha uzak kültür bölgeleri ile olan ilişkilerini göstermesi açısından da önemlidir. İç Kale'de, son mimari evre ile ilişkili yangın tabakası içerisinde ele geçmiş bir kâse (Lev. 11) tarihlendirme açısından öne çıkmaktadır. Gri hamurlu kalıp yapımı kâsenin, dip kısmındaki atölye imzasından, Ephesos'taki çömlek ustası Philon'un atölyesinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Kurul Kalesi örneğinin tam para-

leli olan Ephesos örnekleri²³, atölye imzasının dışında form ve bezeme özellikleri açısından da aynıdır. Ephesos'taki Philon atölyesinde üretilmiş kalıp yapımı rölyefli kâselerin MÖ 166-69 yılları aralığında üretildiği önerilmiştir²⁴. Bu tarihler Kurul Kalesi VI. Mithradates dönemi yerleşim tarihi ile uyumlu olmasının yanı sıra, Philon Atölyesi'nin son üretim tarihleri ile kâsenin ele geçtiği yıkım evresi için önerdiğimiz MÖ 65-64 yılları arasında da bir uyum görülmektedir.

Metal buluntu grupları içerisinde, mimarideki ahşap konstrüksiyonlarla ilişkili oldukları anlaşılan çeşitli tiplerde ve boyutlardaki demir çiviler en yoğun gruptur. Çivilerin ardından, diğer yoğun grubu demir ok uçları oluşturmaktadır. Saplı veya kovanlı tipleri (Lev. 9.2-9.3) içeren ok uçlarının önemli bir bölümü söğüt yaprağı biçimli gövdelere sahiptir. Daha az sayıda da olsa demirden mızrak uçları da ele geçmiştir. Bronz buluntular, bardaklara ait tutamak/kulplar ve tanrı heykelcikleri ile temsil edilmektedir. Kurşundan yapılmış piramidal ağırlıkların (Lev. 9.5) ise, Fatsa-Cıngırt Kayası'ndaki benzer örneklerde olduğu gibi²⁵ daha çok balıkçılık faaliyetlerinde kullanıldığı düşünülmektedir.

Kurul Kalesi'nde bulunan tanrı heykelcikleri ve maskaları, gerek Mithradates dönemi kültürleri gerekse Doğu Karadeniz arkeolojisi açısından önemli sonuçlar sunmaktadır. Bu buluntular içerisindeki, bronz Herme heykelciği (Lev. 10.1) bir plaka üzerinde yanında kartalı ile birlikte. Muhtemelen diğer tarafında bir kartal daha bulunmakta olup, bu parça ele geçmemiştir. Dolu döküm tekniğindeki heykelciğin, alttan üste doğru genişleyen gövdesi, gövde üzerindeki *phallos* ve kol hizasındaki çıkıntılar belirgin özellikleridir. Yüzünün sakalsız olması ve saçların ense üzerinde toplanmış olması dikkat çeken özellikleridir. Bronz Apollon heykelciği (Lev. 10.2) ise Kuzeydoğu Yamacı'ndaki depo küplerinden birisinin içerisinde ele geçmiştir. Yassılaştırılmış bir bronz plaka üzerinde duran, çıplak betimlenmiş Apollon'un sırtında sadak bulunmaktadır. Sol bacağı hafif kırık durumda olup, sağ eli vücudundan biraz uzaktadır. Sol elindeki muhtemel yay ise korunmamıştır.

Pişmiş toprak *rhyton* ve masklar, bronz heykelcikler dışında, kaledeki dinsel fonksiyonu yansıtan diğer buluntulardır. Tanrı masklarının, kil özelliklerinin çok benzer olması, atölyenin aynı olabileceğini göstermektedir. Bunlar içerisinde tamamı ele geçmemiş olan bir mask, şişkin yüz

23 Meriç 2002, 34, kat. 45, taf. 92; Rogl 2014, 121, fig. 8-9.

24 Meriç 2002, 33.

25 Erol ve Tamer 2012, 127-130, Levha 5.

yapısı, korkutucu ifadesi, boynuzları ve diğer ikonografik detayları ile tipik tanrı Pan (Lev. 10.4) özelliklerini taşımaktadır. Bir diğer buluntu genç Dionysos'a ait bir p.t. büsttür. Bazı eksik kısımları (Lev. 10.3) olmakla birlikte, boynuzlar, sağ omuzdan aşağıya kadar inen dalgalı uzun saçlar iyi korunmuştur. Eksik kısımlarından dolayı tam olarak anlaşılmasa da, sağ omuzda görülen düğüm üzerindeki keçitırnağı alışıageldik şekilde bir post giydiğini göstermektedir. Başı hafif sağa dönük ve yatık şekilde gösterilmiş olup, kapalı ağız, gözler ve burun detayları son derece iyi işlenmiştir.

Sikkeler

Tarihlendirme açısından en öne çıkan buluntular çeşitli tiplerdeki bronz sikkelerdir. Kurul Kalesi'nde 2010-2015 yılları arasındaki kazılarda toplam 270 adet sikke²⁶ ele geçmiştir. Bunlar içerisinde beş örnek dışında geriye kalanların tamamı VI. Mithradates dönemi sikkeleridir. Pontos Krallığı'nın siyasi ve askeri yönden en hareketli yılları olan VI. Mithradates döneminde, Roma ile yapılan çok sayıdaki savaş sebebiyle askeri harcamaların arttığı ve bu sebeple ödemeler için çok sayıda sikke basıldığı düşünülmektedir²⁷.

VI. Mithradates döneminde Pontos Krallığı'ndaki birçok kentte bronz sikke basılmıştır. Bu kentler arasında en yoğun sikke darbu gerçekleştiren kent Amisos (Samsun) olmuştur. Kurul Kalesi'nde bulunan sikkelerin basıldığı darphaneler içerisinde de Amisos başı çekmektedir. Ayrıca Amastris (Amasra), Khabakta (Ünye-Kaleköy), Komana (Tokat), Pharnakia (Giresun) ve Sinope (Sinop) darphanesine ait sikkeler de ele geçmiştir.

Kurul Kalesi, VI. Mithradates Dönemi sikkeleri²⁸ (Lev. 12) sekiz tip içermektedir. 1. Tip'teki sikkelerin ön yüzünde Tanrıça Artemis'in başı sağa dönüktür ve başında *stephane* vardır. Ayrıca omuzunda sadak ile betimlenmiştir. Arka yüzde ise *tripod* bulunmaktadır. Bu tip Amisos darbu ile temsil edilmektedir²⁹. Artemis-*Tripod* tipi Imhoof-Blumer tarafından ikinci grup

26 Kurul Kalesi sikkeleri, Salih Okan Akgönül tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmaktadır. Sikkeler ile ilgili metnin oluşturulmasındaki teknik katkılarından dolayı kendisine teşekkür ederiz.

27 Tekin 1999, 13-14, 82

28 Imhoof-Blumer, VI. Mithradates Eupator dönemi bronz sikkelerini yedi gruba ayırarak, kronolojik sınıflandırmasını yapmıştır. 1993 yılında yayınlanan SNG BM Black Sea kataloğundaki yeni kronoloji de genel olarak kabul görmektedir. En güncel yayın olması sebebiyle Callataş'ın 2007 yılında önerdiği kronoloji de ayrıca kullanılmıştır.

29 Malloy 1970, 18; Göktürk ve Cebesoy 1994, 148; Köker 2008, 12; SNG BM Black Sea, 1139-1141.

içinde gösterilip, MÖ 120-111 yıllarına tarihlendirilirken³⁰, SNG BM Black Sea bandında MÖ 125-100 yılları aralığına verilmiştir³¹. Callatay³² ise bu sikke tipini MÖ 110-100 yılları aralığına tarihlendirmektedir.

2. Tip sikkelerde, ön yüzde Perseus'un başı sağa dönüktür ve başlığı kanatlıdır. Perseus bu tipte genç olarak betimlenmiştir. Arka yüzde, iki *pileus* arasında *cornucopia* yer almaktadır ve *pileus*ların üzerinde birer tane yıldız bulunmaktadır. Dikhalkos³³ biriminde darp edilen sikkeye Sinope darbı örnek oluşturmaktadır³⁴. Imhoof-Blumer'de, bu tipler birinci grup içinde gösterilmiş ve MÖ 120-111 yılları arasına tarihlendirilmiştir. SNG BM Black Sea bandında MÖ 120-100 tarih aralığına verilmiş olup³⁵, Callatay³⁶ bu tipi MÖ 110-100 yılları aralığına tarihlendirmektedir

3. Tipteki sikkelerin ön yüzünde, başında sarmaşık çelengi ile sağa bakan Genç Dionysos, VI. Mithradates gibi betimlenmiştir. Arka yüzde *cista mystica*, panter postu ve *thrysos* yer almaktadır. *Tetrakhalkos* biriminde darp edilen sikkeler Amisos kenti ile temsil edilmektedir³⁷. Imhoof-Blumer'a göre beşinci grup içinde gösterilmiş ve MÖ 90-80 yılları arasına tarihlendirilmiş, SNG BM Black Sea bandında MÖ 85-65 yılları arasına, Callatay³⁸ da ise MÖ 100-95 yılları aralığına tarihlendirilmiştir³⁹.

4. Tipi oluşturan sikkelerin ön yüzünde, başında grifon sorguçlu miğferi ile sağ profilden Perseus başı, arka yüzde ise Pegasos ayakta, sola dönük şekilde, ön ayaklarından biri havada ve su içerken betimlenmiştir. *Tetrakhalkos* birimindeki tip Amisos darbına örnektir⁴⁰. Imhoof-Blumer'a göre altıncı grup içinde gösterilmiş olup MÖ 80-70 yılları arasına, SNG BM Black Sea bandında MÖ 85-65 yılları aralığına, Callatay⁴¹ tarafından ise MÖ 100-95 yılları aralığına tarihlendirilmiştir⁴².

5. Tip altında değerlendirilen sikkelerin ön yüzündeki Ares'in başı sağa dönüktür ve sorguçlu miğferi ile genç olarak tasvir edilmiştir. Arka yüzde

30 Imhoof-Blumer 1912, 183.

31 SNG BM Black Sea, Plate XLII.

32 Callatay 2007, 282.

33 Köker 2008, 239.

34 Köker 2008, 74; SNG BM Black Sea, 1520-1522; SNG Vol. XI, 791; Casey 2010, 248-254.

35 SNG BM Black Sea 1993, Plate LVI.

36 Callatay 2007, 282.

37 Malloy 1970, 26; Köker 2008, 51-59; Göktürk ve Cebesoy 1994, 117-126; SNG BM Black Sea, 1199-1209.

38 Callatay 2007, 282.

39 SNG BM Black Sea, Plate XLIV.

40 Malloy 1970, 33; SNG BM Black Sea, 1212-1217; Casey 2010, 201-205.

41 Callatay 2007, 282.

42 SNG BM Black Sea, 1993, Plate XLV.

kını içerisinde kılıç vardır. *Tetrakhalkos* biriminde darp edilen beşinci tip ile temsil edilen kentler Amisos⁴³ ve Sinope⁴⁴dir. Imhoof-Blumer'a göre dördüncü grup içinde gösterilmiş ve MÖ 105-90 yılları arasında, SNG BM Black Sea bandında MÖ 100-85 yılları arasında, Callatay⁴⁵ tarafından ise MÖ 95-90 yıllarına tarihlendirilmiştir⁴⁶.

6. Tip içerisindeki örneklerin ön yüzünde Zeus'un başı sağa dönüktür ve başında defne çelengi bulunmaktadır. Arka yüzde ise tanrının sembolü olan kartal, kanatları açık, başı sağa dönük olarak, şimşek demetinin üstünde durmaktadır. Zeus-kartal tipi, biri 25 mm'lik (*obolos*), diğeri 15 mm'lik (*tetrakhalkos*) iki birimde kullanılmıştır⁴⁷. Kazı sikkeleri içindeki örnekler Amisos⁴⁸, Pharnakeia⁴⁹ ve Sinope⁵⁰darpları olup, *tetrakhalkos* biriminde basılmışlardır. Imhoof-Blumer *obolos* birimindeki sikkeleri üçüncü grup içinde göstermiş ve MÖ 111-105 yılları arasında tarihlendirilmiştir. *Tetrakhalkos* birimindeki sikkeleri ise yedinci grup içinde göstererek MÖ 80-70 yılları arasında tarihlemiştir. SNG BM Black Sea bandında ise *obolos* birimindekiler MÖ 100-85 arasında, *tetrakhalkos* birimindekiler ise MÖ 85-65 yılları arasında tarihlendirilmiştir⁵¹. Callatay'da ise her iki birim MÖ 95-90 yılları aralığına önerilmiştir⁵².

7. Tip'deki sikkelerin ön yüzlerinde, başında Attika miğferi ile sağa bakan Athena Parthenos (Pallas) başı vardır. Miğferi bitkisel bezeme, pegasos ve dört at protomu ile süslüdür. Sikkenin arka yüzünde Medusa'nın başını kesmiş, ayakta, cepheden betimlenmiş, kısa *khiton*lu ve başında sivri külahı ile Perseus vardır. Sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başını tutmaktadır. Ayaklarının dibinde ise Medusa'nın cansız bedeni uzanmaktadır. Her zaman 25 mm.'lik büyük birimde (*obolos*) basılan⁵³

43 Malloy 1970, 30; Göktürk ve Cebesoy 1994, 61-116; SNG BM Black Sea, 1147-65A; Ireland 2000, 370-527; Köker 2008, 15-27.

44 Göktürk ve Cebesoy 1994, 182-184; SNG BM Black Sea, 1528-1530; SNG Vol. XI, 795; Casey 2010, 259-266.

45 Callatay 2007, 282.

46 SNG BM Black Sea, Plate XLII, LVI.

47 Sivas 1999, 71.

48 Malloy 1970, 14-15; Göktürk ve Cebesoy 1994, 136-144; SNG BM Black Sea, 1220-1231; Köker 2008, 60-6; Casey 2010, 207-13A.

49 SNG BM Black Sea, 1276-1283; SNG XI, 723-4; SNG Copenhagen, 222-4; SNG v. Aulock, 131-132.

50 SNG BM Black Sea, 1543-1549; SNG Vol. XI, 801-802; Casey 2010, 274-285.

51 SNG BM Black Sea, 1993, Plate XLV, XLVII, LVII.

52 Callatay 2007, 282.

53 Tekin 1999, 72.

Athena-Perseus tipine, Amisos⁵⁴, Komana⁵⁵ ve Sinope⁵⁶ darpları örnek teşkil etmektedir. Imhoof-Blumer'a göre dördüncü grup içinde gösterilmiş olup MÖ 105-90 yılları arasına, SNG BM Black Sea bandında⁵⁷ MÖ 85-65 yılları arasına, Callataş⁵⁸ ise MÖ 90-85 yılları aralığına tarihlendirilmektedir.

8. Tipi oluşturan sikkelerin ön yüzünde, ortasında Medusa başının bulunduğu bir Aigis vardır. Medusa bazen cepheden, bazen de $\frac{3}{4}$ profilden betimlenmiştir. Baş çevresinde çatı kiremidi sistemi ile yerleştirilmiş iki ya da üç sıra yaprak biçimli pul vardır ve köşeleri fiyonklu sekizgen bir şerit bordürle çevrelenmiştir. Arka yüzde, ayakta, sağa doğru ilerleyen ve omzunda palmiye dalı taşıyan Nike vardır. Aigis-Nike tipi yalnızca 15 mm'lik birimde (tetrakhalkos) basılmıştır⁵⁹. Pontus ve Paphlagonia kentleri tarafından yoğun olarak basılan bu tip Amastris⁶⁰, Amisos⁶¹, Khabakta⁶², Komana⁶³ ve Sinope⁶⁴ kentlerini temsil etmektedir. Imhoof-Blumer tarafından dördüncü grup içinde gösterilmiş ve MÖ 105-90 yılları arasına tarihlenmiştir. SNG BM Black Sea bandında MÖ 85-65 arasına tarihlendirilirken⁶⁵, Callataş⁶⁶ bu tipi MÖ 90-85 yılları aralığına tarihlendirmektedir.

Sonuç

Eski Çağ kaynakları VI. Mithradates'in, Roma'ya karşı mücadelesi sırasında yeni kurduktuğu kalelerin varlığından bahsetmektedir⁶⁷. Bu

54 Malloy 1970, 16; Göktürk ve Cebesoy 1994, 127-135; SNG BM Black Sea, 1166-1176; Tekin 1999, 1-33; Ireland 2000, 528-597.

55 SNG BM Black Sea, 1260-1261; Göktürk ve Cebesoy 1994, 136-144; Tekin 1999, 594; Ireland 2000, 1253-1285.

56 Göktürk ve Cebesoy 1994, 185-186; Tekin 1999, 682-691; SNG BM Black Sea, 1531-1535.

57 SNG BM Black Sea, Plate XLIII, XLVII, LVI.

58 Callataş 2007, 282.

59 Tekin 1999, 72.

60 Göktürk ve Cebesoy 1994, 169-173; Sivas 1999, 628-681; SNG BM Black Sea, 1315-1318; Köker 2008, 71-73.

61 Malloy 1970, 45-48; Göktürk ve Cebesoy 1994, 1-60; Tekin 1999, 534-573; Köker 2008, 30-50; SNG BM Black Sea, 1177-1191.

62 Göktürk ve Cebesoy 1994, 149-153; Tekin 1999, 588-593; SNG BM Black Sea, 1254-1256; Ireland 2000, 1252.

63 Tekin 1999, 595-620; Köker 2008, 69; SNG v. Aulock, 123.

64 Göktürk ve Cebesoy 1994, 176-81; Tekin 1999, 692-767; SNG BM Black Sea, 1536-1540; Köker 2008, 78-9.

65 SNG BM Black Sea, Plate XLIV, XLVI, XLVII, XLIX, LVI.

66 Callataş 2007, 282.

67 Strab. Geog. XII. III.28.

dönemde Bithynia Krallığı ile Kappadokia'nın bölüşülmesi konusunda çıkan çatışmalar dışında Roma ile yaşanan üç büyük savaş, askeri açıdan savunmalı kalelerinin kurulmasını zorunlu kılmış olmalıdır. Ulaşılması güç sarp kayalık zirvelerinin sunduğu savunmaya elverişli konumunun yanı sıra, Melet Irmağı'na ve Ordu'ya hâkim konumu ile Kurul Kayalıkları bu tarz bir kale için son derece elverişli bir yapıya sahiptir. Kurul Kalesi gibi savunmalı kale ya da garnizon tipi yerleşimler için "Phourion" tanımlaması yapmak mümkündür⁶⁸. Phourionlar gözetleme, savunma ve taarruza yönelik amaçlara hizmet eden⁶⁹, içerisinde farklı yapıları barındıran, Yunan polislerinden farklı yerleşimlerdir⁷⁰. Bununla birlikte, Pontos'ta yönetsel sorumluluğu bulunan *strategos* (komutan) unvanını taşımış olması muhtemel valilerin görevlerinden bahsedilirken, kral hazinelerinin ve krallığa ait malzemelerin muhafaza edildiği müstahkem şatolarda yaşadıkları ve bu şatolara *gazophylacium* adı verildiği de önerilmiştir⁷¹.

Strabon, VI. Mithradates dönemi kalelerinden birisi olan Sagylian'da bol sulu bir su sarnıcının bulunduğunu bildirirken, Pompeius'un bu kaleyi ele geçirdikten sonra kalenin sarnıcını da taşlarla doldurmak suretiyle kapattırdığını aktarmaktadır⁷². Von Gaal, bu savunmalı kaleler içerisindeki su yapılarını *Hydreia* olarak tanımlamaktadır⁷³. Kurul Kalesi'ndeki basamaklı tünelin de bir su kaynağına inmesi ve içerisindeki doldurulmuş olması, aynı akıbetle uğramış olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte son mimari evreye ait arkeolojik buluntular, Kurul Kalesi'nde VI. Mithradates dönemi sonrasında herhangi bir yerleşimin olmadığını da göstermektedir. Gerek mimari, gerek küçük buluntular ve gerekse sikkelerle ortaya çıkarılan siyasi tarihine yönelik veriler Kurul Kalesi'nin bu yukarıda bahsedilen kapsamda bir yerleşim karakterine sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kurul Kalesi kazıları yukarıda ana hatları ile tanıtılmaya çalışılan arkeolojik verileriyle Doğu Karadeniz arkeolojisine önemli katkılar sağlarken, özellikle Pontos Kralı VI. Mithradates dönemi için sunmuş olduğu sonuçları ile kendi bölgesi dışında Helenistik dönem Anadolu arkeolojisi için de önemli katkılar sunmaya devam edeceği düşünülmektedir.

68 Hansen ve Nielsen, 2004, 42

69 Nielsen 2002, 50-51.

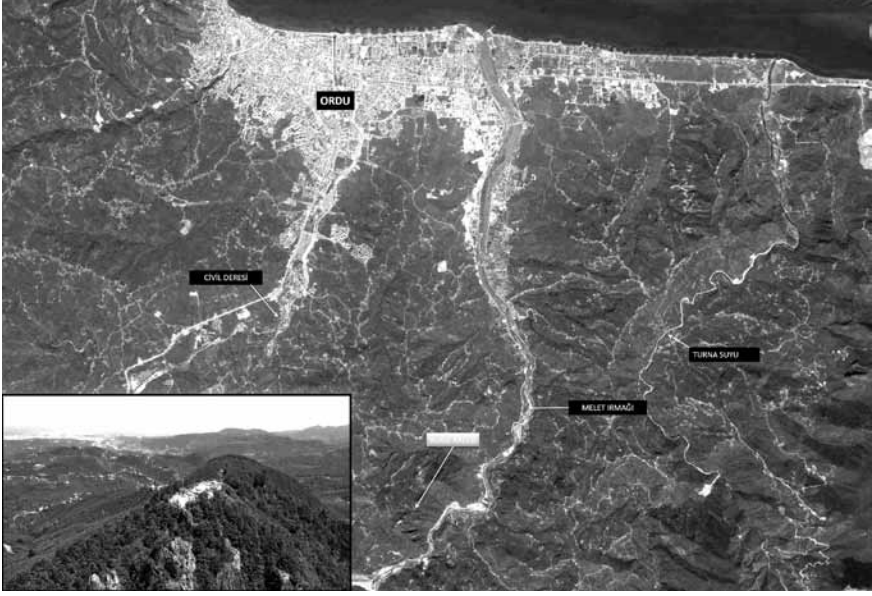
70 Nielsen 2002, 54.

71 Günaltay 1987, 472.

72 Strab. Geog. XII. III.38.

73 von Gaal 1967, 506.

Levhalar

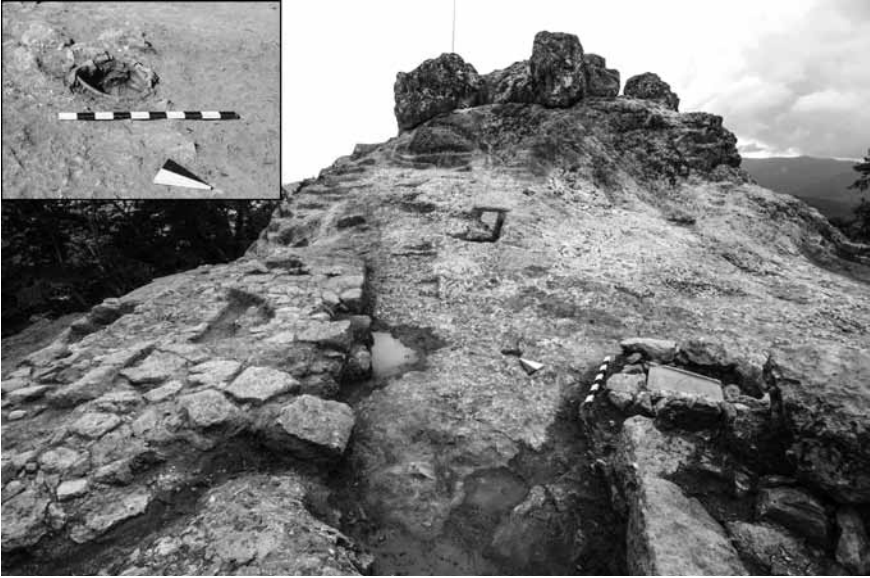
Levha 1

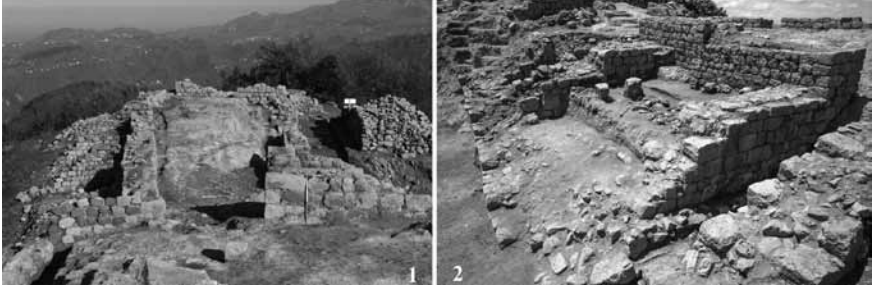
Levha 2

Levha 3

Levha 4

Levha 5

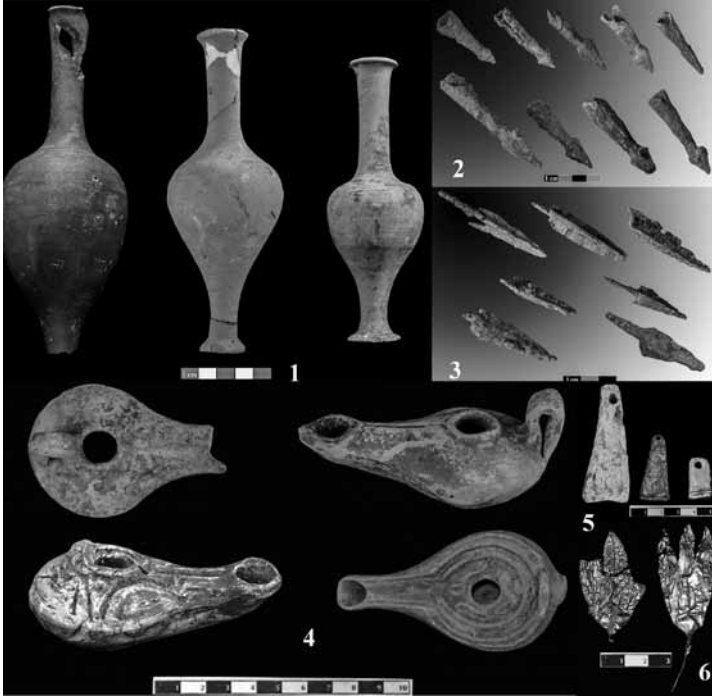
Levha 6

Levha 7

Levha 8

Levha 9

Levha 10

Levha 11

Tip 1

Tip 2

Tip 3

Tip 4

Tip 5

Tip 6

Tip 7

Tip 8

Levha 12

Kaynakça

Eski Çağ Kaynakları

Arr. Per.

Arriani Periplus Ponti Euxini, Arrianus'un Karadeniz Seyahati. (Çev. - Yor. M. Arslan). İstanbul, 2005.

Diod.

Diodorus Siculus, *Bibliothèque Historique Diodorus of Sicily.* Trans.: R. M. Geer. London - New York 1947 (The Loeb Classical Library).

Herodotos

Herodotos Tarihi, (Çev. M. Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Ksen. Anab.

Xenophon, *Anabasis,* (çev. Ari Çokona), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Plin. nat.

Pliny, *Natural History.* Trans.: H. R. Rackham, W. H. S. Jones – D. E. Eichholz, vols. I-X. Cambridge, Massachusetts - London 1938 - 1971 (The Loeb Classical Library).

Strab. Geog.

Strabon, *Geographika,* (Çev. A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015.

Çağdaş Kaynaklar

Arslan 2007

Arslan, M., *Mithradates VI, Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı,* İstanbul.

Callataj 2007

Callataj, F., de., “Une Koiné Pontique Citiés Grecques, Sociétés Indigénés et Empires Mondiaux sur le Littoral Nord de la mer Noire.”, A. Bresson, A. Ivantchik et J.-L. Ferrary (Edt.). *La révision de la chronologie des bronzes de Mithridate Eupator et ses conséquences sur la datation des monnayages et des sites du Bosphore Cimmérien,* Bordeaux, 271-308.

Casey 2010

Casey, J., Arslan, M., Brickstock, R. and Agnew, J., *Sinope A Catalogue of the Greek, Roman and Byzantine Coins in Sinop Museum (Turkey) and Related Historical and Numismatic Studies,* London.

Çilingiroğlu 1986

Çilingiroğlu, A., "Van Bölgesi ve Ordu İli Yüzey Araştırması 1985",
Araştırma Sonuçları Toplantısı 4: 311-322.

Drews 1976

Drews R., "The Earliest Greek Settlements on the Black Sea". *Journal of Hellenic Studies* XCVI (1976) 18-31.

Erol-Tamer 2012

Erol, A.F. - Tamer D., "Fatsa Cıngırt Kayası 2012-2014 Sezonu Kazılarında Ele Geçen Ağırlıklar Üzerine Değerlendirmeler", *TÜBA-AR* 15: 115-138.

Göktürk ve Cebesoy 1994

Göktürk, M.T. ve Cebesoy, S.S. "Kabadüz Definesi", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı* 1993: 54-82.

Hansen ve Nielsen 2004

Hansen, M. H., ve Nielsen, T. H., *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford University Press, New York.

Imhoof-Blümer 1912

Imhoof-Blümer, F. "Die Kupferprägungen des Mitradatischen Reiches und andere Münzen des Pontos und Paphlagoniens", *Numismatische Zeitschrift* XLV (1912): 169-192.

Ireland 2000

Ireland S., *Greek, Roman, and Byzantine Coins in the Museum at Amasya (Ancient Amaseia)*, Turkey. London, 2000.

Işık 2001

Işık, A., *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Kınacı 2015

Kınacı, M., "Antikçağda Pontos Bölgesinin Tarihsel Coğrafyası", *Cedrus* III: 181-229.

Köker 2008

Köker, H. "The Greek Coins of Black Sea Region at Burdur Archaeological Museum", *Colloquium Anatolicum* VII: 229-245.

Malloy 1970

Malloy, A.G. *The Coinage of Amisus*, New York.

Meriç 2002

Meriç, R., *Spätellenistisch-römische Keramik und Kleinfunde aus einem Schachtbrunnen am Staatmarkt in Ephesos*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2002.

Nielsen 2002

Nielsen, T.H., "Phrourion. A Note on the Term in Classical Sources and in Diodorus Siculus", *Even More Studies in the Ancient Greek Polis*, Franz Steiner Verlag Stuttgart.

Özsait 1991

Özsait, M., "1990 Yılında Ordu – Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 9: 357-376.

Rogl 2014

Rogl, C., "Mouldmade Relief Bowls from Ephesos – The Current State of Research", *Pottery, Peoples and Places, Black Sea Studies* 16, (eds.) Bilde, P. G., Lawall, M.L., Aarhus, 113-139.

SNG BM Black Sea 1993

Sylloge Nummorum Graecorum, Vol. IX, The British Museum Part 1: The Black Sea, London.

SNG Copenhagen 1944

Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum. Bosphorus- Bithynia. Copenhagen, 1944.

SNG v. Aulock 1957

Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland, Sammlung v. Aulock, Pontus, Paphlagonien, Bithynien. Berlin, 1957.

SNG Vol. XI, 2000

SNG Vol. XI. Sylloge Nummorum Graecorum. Vol. XI. The William Stancomb Collection of Coins of the Black Sea Region, The British Academy, 2000.

Şenyurt 2015

Şenyurt, S., Y., "Kurul Kalesi Excavations: Archaeological Contributions to the Pontic Kingdom of Mithridates VI Eupator", (Ed.) R., Freceer, *Contacts, Migrations, and Climate Change Conference Brochure*, Prague, 12.

Tekin 1999

Tekin, O., *Sivas Definesi VI. Mithradates Dönemi Pontos ve Paphlagonia Kentlerinin Bronz Sikkeleri*, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul.

Tsetschladze 1994

G.R. Tsetschladze, "Colchians, Greeks and Achaemenids in the 7th-5th Centuries BC: A Critical Look". *Klio* 76: 78-102.

Von der Osten 1929

von der Osten, *Explorations in Central Anatolia Season of 1926*, Oriental Institute Publications, Vol. 5, Chicago.

von Gall 1967

von Gall, H., "Zu Den Kleinasiatischen Treppentuneln", *Achaeologischer Anzeiger* 82: 504-527.